

ارائه الگوی توسعه پایدار مبتنی بر احیای ظرفیتهای آموزشی در آموزش عالی (مطالعه موردی: دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران)

زهرة احمدی
بهارک شیرزاد کبریا*
یلدا دلگشائی
فرشته کردستانی

دانشجوی دکتری، گروه مدیریت آموزش عالی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
دانشیار گروه حکمرانی آموزشی و سرمایه انسانی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، ایران
استادیار، گروه حکمرانی آموزشی و سرمایه انسانی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
استادیار، گروه حکمرانی آموزشی و سرمایه انسانی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

هدف اصلی این مقاله ارائه الگوی توسعه پایدار مبتنی بر احیای ظرفیتهای آموزشی در آموزش عالی در دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران است. روش پژوهش از نظر اهداف، کاربردی، از نظر داده کیفی و از نظر نوع مطالعه، داده بنیاد نوظهور است. براساس روش نمونه گیری آگاهانه از نوع هدفمند گلوله برفی و براساس اشباع نظری، تعداد ۱۸ نفر خبره انجام شد. ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه های اکتشافی است بعد از جمع آوری داده ها، تجزیه و تحلیل آنان به صورت کدگذاری باز، محوری و گزینشی صورت گرفت که بر اساس تحلیل داده ها الگوی مناسب توسعه پایدار مبتنی بر احیای ظرفیتهای آموزشی در آموزش عالی ارائه گردید.

نتایج حاصل از پژوهش حاکی از آن است که این الگو از شش بعد: عوامل علی، پدیده اصلی، عوامل زمینه ای، عوامل راهبردی، عوامل مداخله گر و پیامدها و ۱۵ مؤلفه و ۱۱۶ شاخص سازنده، تشکیل شده است که در مقایسه با سایر الگوها از اعتبار بیشتری برخوردار است؛ بنابراین به کارگیری و عملیاتی کردن الگوی مذکور میتواند به ارتقای کیفی آموزش عالی، کمک به سزایی کند. مطالعه الگوی توسعه پایدار در دانشگاه های آزاد اسلامی می تواند به عنوان گامی به سوی ارتقاء کیفیت در نظام آموزش عالی به ویژه در سطح دانشکده ها و گروه های آموزشی تلقی شود. برای تحقق این منظور ابتدا لازم است ابعاد و مؤلفه های توسعه پایدار شناسایی شوند و سپس با مدیریت و برنامه ریزی مناسب زمینه بهبود و ارتقاء توسعه پایدار و به تبع آن کیفیت آموزش های دانشگاهی فراهم شود.

واژگان کلیدی: توسعه پایدار، آموزش عالی، دانشگاه آزاد

مقدمه:

امروزه تمرکز بر رشد اقتصادی منجر ایجاد به این سوال شده که آیا توسعه پایدار در نسل‌های گذشته نیز مورد توجه بشر بوده است. (هامل و آرگیورو، ۲۰۲۱) توسعه پایدار به‌عنوان مهم‌ترین و بزرگترین چالش جوامع در قرن بیست و یکم قلمداد شده است و بدون شک توسعه پایدار مفهومی جز استمرار «حیات» برای آینده نسل بشر نداشته و نخواهد داشت (عطافر و همکاران، ۱۳۸۷). توسعه پایدار مفهومی جدید از توسعه علمی است. توسعه پایدار نیازمند این است که ما نه تنها مفهوم توسعه اقتصادی، بلکه مفهوم توسعه اجتماعی را نیز تغییر دهیم. توسعه شهری به‌عنوان نوعی توسعه اجتماعی و اقتصادی تجسم مهمی از فرایند توسعه پایدار است (سانگ، ۲۰۱۱). دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی به‌عنوان شاخص‌ترین نهاد علمی که به امر پردازش انسان‌ها اهتمام می‌ورزند، موتور محرکه و مغز متفکر جامعه بوده و سکاندار حرکت به سمت توسعه پایدار می‌باشند (غنچی و همکاران، ۱۳۹۱). توسعه پایدار در موسسات آموزش عالی با آگاهی روزافزون از نقش دانشگاه در ارتقا توسعه پایدار، موضوعی جهانی در دهه‌های اخیر بوده است (وانگ و همکاران، ۲۰۲۰). علاوه بر این، تعداد بیشتری از مأموریت‌ها و اعلامیه‌های مربوط به توسعه پایدار در موسسات آموزش عالی در پاسخ به نگرانی‌های مداوم پایداری و هدایت دانشگاه‌ها برای عملکرد توسعه پایدار است (چین و همکاران، ۲۰۲۰).

در پژوهشی با عنوان "وضعیت موجود دانشگاه‌های دولتی شهر تهران براساس مولفه‌های تاثیرگذار بر توسعه دانشگاهی پایدار" که با هدف بررسی وضعیت موجود دانشگاه‌های دولتی شهر تهران براساس مولفه‌های تاثیرگذار بر توسعه دانشگاهی پایدار انجام شد، مدلی طراحی کردند که دارای سه بعد اصلی (آموزش، پژوهش و خدمات اجتماعی) بر پایه چهار عامل (وظایف، فناوری، نیروی انسانی و ساختار) بود. نتایج پژوهش حاکی از آن بود که وضعیت موجود نمونه مورد مطالعه در قسمت‌های

پژوهش وظایف، فناوری، نیروی انسانی و خدمات اجتماعی فناوری به صورت معنی‌داری بالاتر از سطح متوسط قرار گرفته است. توسعه پایدار نقش بسیار مهمی در رشد و پیشرفت همه‌جانبه جامعه ایفا می‌کند (یونسکو، ۱۳۹۶) و سطح زندگی مردم را ارتقاء می‌بخشد (قورچیان، ۱۳۸۳). از طرفی، مشخص نبودن وضعیت نقش دانشگاه‌ها در توسعه پایدار، وجود ابهام در ابعاد و مولفه‌های تاثیرگذار بر ارتقاء نقش دانشگاه‌ها در توسعه پایدار، نامشخص بودن سازوکارهای آن و فقدان مدلی که بتواند مسیر روشنی در اختیار دانشگاه‌ها قرار دهد، نشان دهنده اهمیت و ضرورت این تحقیق است؛ چرا که این مطالعه می‌تواند وضعیت نقش‌آفرینی دانشگاه‌ها در توسعه پایدار را تبیین کند، ابعاد و مولفه‌های تاثیرگذار بر ارتقاء نقش دانشگاه‌ها در توسعه پایدار را شناسایی نماید و مدلی به همراه راهکارهای عملی ارائه دهد که منشور راهنمایی برای سیاستگذاران، برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران گردد.

در اصل این پژوهش تلاش نمود تا به این سوال پاسخ دهد که "الگوی توسعه پایدار مبتنی بر احیای ظرفیت‌های آموزشی در آموزش عالی در دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران کدام است؟"

مبانی نظری مرتبط با توسعه پایدار و ظرفیت

آموزش عالی

گرچه اصطلاح توسعه پایدار در هنگام اعلامیه کوکویوک در خصوص محیط زیست و توسعه در اوایل دهه ۱۹۷۰ به کار برده شده و نیز ریشه این اصطلاح به رویکرد توسعه اکولوژیک بر می‌گردد که در راهبرد حفاظت جهان آورده شده است، لیکن شکل‌گیری آن به تشکیل کمیسیون مستقل جهانی در زمینه محیط زیست و توسعه و ارائه گزارش اصول توسعه پایدار قرار دارد. این گزارش موسوم به گزارش براتلند که از اسم رئیس نروژی آن گرفته شده است، شامل مجموعه‌ای از پیشنهادها و اصول قانونی جهت دستیابی به توسعه پایدار برای کشورهای در حال توسعه است و از توسعه پایدار به مفهوم گسترده آن شامل اداره و بهره‌برداری صحیح و کارا از منابع پایه، منابع

مدیریت مواد شیمیایی سمی و زباله های خطرناک، زباله های جامد و فاضلاب‌ها و زباله های اتمی.

۳. مشارکت مردمی شامل: مشارکت همه اقشار در فرایند توسعه، توجه به زنان و جوانان و کودکان، مشارکت مردم بومی، سازمان‌های غیردولتی، نقش مسئولان محلی، کارگران و کارکنان در حوزه های مختلف.

۴. روشهای اجرایی شامل: منابع مالی و نحوه تامین آنها، انتقال تکنولوژی، علوم در خدمت توسعه، آموزش عمومی، ظرفیت سازی نهادهای مورد نیاز، قوانین و مقررات و اطلاعات مورد نیاز.

توسعه پایدار در آموزش عالی

در رابطه با اهمیت نظام آموزش دانشگاهی و رسالتی که در جامعه برعهده دارد، می‌توان گفت که این نظام و مدیریت آن اهمیت بسیار زیادی دارد و افکار عمومی و مردم به دلیل تأثیر بی‌شمار آن نظام بر شئون اجتماعی نسبت به کارکردها و عملکردشان حساسیت زیادی دارند. انجام وظایف آموزشی وابسته به تخصص، دانش، و مهارت حرفه‌ای بسیاری است و ارزشیابی کارکردهای و عملکردهای نظام آموزشی امری بسیار دشوار است. مجموع این ویژگی‌ها به تعلیم و تربیت و مدیریت آن ظرافت و دقت خاصی بخشیده، و مسئولیت و تعهد اجرای وظایف، سرپرستی، و مدیریت آن را امری خطیر و دشوار کرده است. با توسعه جامعه، کارکردهای نظام آموزشی نیز تغییر کرده و موجبات تحولات اساسی را در روند توسعه فراهم می‌کند. نظام آموزش عالی این رسالت را دارد که به تولید، تداوم و توسعه علوم و فنون مطابق با نیازهای روز جامعه اقدام کند. تحقق اهداف آموزش عالی مستلزم آن است که مسئولان و متصدیان از چالشها و فرصتهای نظام آموزش عالی آگاه باشند.

دانشگاهها به عنوان مهمترین نهاد آموزشی وظایف ارائه آموزشهای لازم به متقاضیان علم، تربیت نیروی انسانی متخصص موردنیاز کشور، خلق و تولید دانش جدید و پیشبرد مرزهای علم و دانش را بر عهده دارند. از آنجاکه آموزش عالی امروزه به عنوان یک صنعت خدماتی شناخته

طبیعی، منابع مالی و نیروی انسانی برای نیل به الگوی مصرف مطلوب همراه با بکارگیری امکانات فنی و ساختار و تشکیلات مناسب برای رفع نیاز نسل های امروز و آینده بطور مستمر و قابل رضایت می شود (بیلدریم ، ۲۰۲۲: ۸۸۰).

مفهوم توسعه پایدار می‌تواند تعبیرهای مختلفی داشته باشد. اما جوهر اصلی توسعه پایدار رویکردی است که به دنبال تعادل برقرار کردن میان نیازهای مختلف و معمولا در حال رقابتی است که ما به عنوان افراد جامعه در پاسخ به محدودیت‌های محیطی، اجتماعی و اقتصادی با آن مواجه هستیم. در دنیای کنونی این شکل تعریف دیگر مورد توجه کمتری است. حتی میزان مقبولیت آن در میان فلاسفه نیز چندان نیست، به ویژه از زمانی که گتیه در سال ۱۹۶۳ دو مثال نقض مطرح کرد، با وجود موجه بودن باور صادق در انسان باز هم این امکان وجود دارد که دانش تعریف نشود. البته می‌توان ادعا کرد که پایانی برای بحث های فلسفی در این خصوص وجود ندارد. افرادی مانند پوپر تلاش کردند تا برای تعریف دانش از جهات متفاوت دیگر شاخص هایی را عنوان کنند، چراکه که از ابتدا مخالف با این رویکرد بود و دانش را مجموعه‌ای از حدس های انسان می دانست که هنوز ابطال نشده و مورد نقد قرار گرفته است!

ابعاد توسعه پایدار

توسعه پایدار به علت گسترش موضوعی ابعاد گسترده ای را شامل می شود و اصول آن بر موارد زیر تأکید دارد (کنیاجنیا و همکاران ، ۲۰۲۲):

۱. ابعاد اجتماعی و اقتصادی شامل: تسریع توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه، فقرزدایی، تغییرالگوی مصرف، تحولات جمعیتی، تامین سلامت، تامین مسکن مناسب و تلفیق برنامه‌ریزی محیط‌زیست و توسعه.

۲. منابع شامل: حفاظت اتمسفر، استفاده مناسب از زمین، حفاظت جنگل‌ها، کویرزدایی، توسعه کوهستان‌ها، کشاورزی و توسعه پایدار، تنوع زیستی، بیوتکنولوژی پایدار، حفاظت اقیانوس‌ها، حفاظت و مدیریت منابع آب،

شده است، دانشگاهها برای کسب جایگاه برتر و حفظ مزیت رقابتی، ناچارند به انتظارات جامعه و محیط خود توجه نمایند. این موضوع اهمیت برنامه-ریزی توسعه آموزش عالی را نشان می دهد (آندش و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴۹).

ظرفیت آموزشی

پژوهشگران ظرفیت سازی را ایجاد یک راه و روش نظامگرا و برنامه ریزی شده برای دگرگون کردن باورها، نگرشها، ساختار و برنامه های آموزشی تعریف می نماید که به موجب آن سازمان را قادر می سازد تا با آهنگ گنج کننده تغییرات محیطی سازش بهتری پیدا نماید. بر مبنای این تعریف، ظرفیت سازی نمی تواند یک جریان موقت و کوتاه مدت باشد، بلکه باید آن را برنامه ای مداوم برای بهبود اثربخشی آموزش دانست که وظیفه اصلی آن متحول نمودن رفتار و عملکرد سازمانی افراد می باشد (هرا و نایکر، ۲۰۲۲: ۷۸۸).

ظرفیت آموزشی در سازمانها فراتر از آموزش غیر سازمانی است و نشان دهنده ظرفیت سازمان برای توسعه توانایی های خود، برای کسب اطلاعات جدید و تبدیل آن اطلاعات به دانش است. ظرفیت آموزشی، بیانگر ظرفیت خلق و تعمیم ایده ها به طور مؤثر در برخورد با مرزهای متنوع سازمانی از طریق ابتکارات و شیوه های مدیریتی ویژه است. کریتنر ظرفیت آموزشی را بیانگر مجموعه ای از شایستگی های بارز می داند که به عنوان دانش خاص به کارگیری مهارت های تکنولوژیکی و فرآیندها، سازمان را از رقبا خود متمایز میکند و آن را برای انطباق با محیط خود توانا می سازد. به نظر وی، قابلیت های یادگیری برای سازمان حکم سوخت را دارد، همانطور که بنزین ماشین را به حرکت در می آورد، قابلیت های یادگیری، سازمان را تجهیز میکند تا تغییرات درونی و بیرونی را پیشبینی کند و به آنها پاسخ بدهد (سویانتر و زوبایدا، ۲۰۲۲: ۱۱).

مراحل احیای ظرفیت آموزشی

می توان دو مرحله کلی برای ظرفیت سازی متصور بود. مرحله اول، «علت یابی» و مرحله دوم «ابداعات».

پیش فرض های اصلی مراحل مورد اشاره شامل: تشخیص (علت یابی)، طراحی و اجرای برنامه عملیاتی، بکارگیری مداخله کننده ها، ارزشیابی و بازخورد (ابداعات) می باشند. روش کار به این شکل خواهد بود:

۱- علت یابی: شناسایی مشکل و تعیین اینکه مربوط به کدامیک از زمینه های چهارگانه ساختاری، برنامه ریزی، اجرایی و یا نظارتی می باشد.

۲- جمع آوری اطلاعات: با بهره گیری از روش های مناسب نظیر پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده، اطلاعات مورد نیاز جمع آوری می گردد.

۳- تحلیل و طبقه بندی: بر اساس نتایج بدست آمده، دلیل یا دلایل ایجاد مشکل مشخص می گردد.

۴- طرح ریزی: متناسب با نوع مشکل و پتانسیل موجود، برنامه و روش های آموزشی مناسب، طراحی و انتخاب می گردد.

۵- ابداعات: با ارزیابی دقیق از برآیند کار از آن بعنوان یک فرصت برای توسعه ظرفیتهای آموزشی استفاده می گردد.

آموزش عالی و توسعه اقتصادی

امروزه آموزش عالی از مهم ترین پایه های ترقی جوامع تلقی می شود؛ زیرا در عصر حاضر با تغییر شکل جوامع و روابط اعضای آن، چه در سطح داخلی و چه بین المللی، کشورها با مسائل گوناگونی روبه رو شده اند؛ مسائلی مانند نیاز به ارائه راهکارهای نو در پاسخ به مسائل جدید، مدیریت و تخصیص صحیح منابع محدود برای افزایش بهره وری و ... که مسلماً برای پاسخگویی به این دست مسائل، سیاست گذاران دیگر قادر نیستند همانند گذشته برحسب تقدیر و احتمال اقدام کنند. در عصر حاضر، آموزش عالی با شیوه های تفکر، شناخت و سنجش عقلانی خویش نقش تعیین کننده ای در مسیر ترقی اقتصادی و اجتماع به گونه ای که دانشگاه را نقطه تلاقی سه قلمرو فرهنگ، قدرت و دانش تعبیر کرده اند؛ بنابراین، باید دانش را جزء جدایی ناپذیر جهان امروزی، عنصر اصلی قدرت و عامل پیشرفت جوامع دانست (Kerr, 2001).

شورای عالی انقلاب فرهنگی، تدوین و پیشنهاد سیاست‌ها و راهبردهای مرتبط با اسلامی شدن اولویت اصلی شورا قرار گرفت. برای تحقق این منظور، شورا به نقد و ارزیابی دقیق اقدامات و فعالیت‌های گذشته در مورد اسلامی شدن دانشگاه‌ها پرداخته و با شناسایی نقاط قوت و ضعف، زمینه‌های فکری و مطالعاتی لازم برای سیاستگذاری دقیق و اصولی و برنامه‌ریزی جامع و واقع‌بینانه را فراهم آورد که نتیجه آن تدوین «سند دانشگاه اسلامی»^۱ در سال ۱۳۷۷ گردید.

وضعیت تحقق اهداف توسعه پایدار در سال ۲۰۲۳

اهداف توسعه پایدار، نقشه راهی برای آینده‌های بهتر برای همه است. این اهداف، ۱۷ هدف متقابل و مرتبط را برای ریشه کنی فقر، کاهش نابرابری‌ها و حفاظت از سیاره ما تا سال ۲۰۳۰ تعیین کرده‌اند. باین حال، پیشرفت در تحقق این اهداف، نامتوازن است و چالش‌های بسیاری در مسیر دستیابی به آنها وجود دارند. در این تحلیل، به طور انتقادی وضعیت تحقق اهداف توسعه پایدار را در جهان بررسی خواهیم کرد. (حسین نژاد، زند، ۱۴۰۳)

تحلیل وضعیت تحقق اهداف توسعه پایدار در سال، نشان از پیشرفت‌های نامتوازن و چالش‌های جدی دارد. در برخی حوزه‌ها، مانند کاهش فقر مطلق، پیشرفت‌های قابل توجهی مشاهده می‌شود. افزایش دسترسی به انرژی‌های تجدیدپذیر در برخی کشورها چشمگیر است، اما کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای با کندی پیش می‌رود. کیفیت آموزش و دسترسی به آموزش با کیفیت بالا، به ویژه در مناطق محروم، همچنان چالش بزرگی است.

همزمان، نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی به شدت افزایش یافته است، تا آنجاییکه به بی‌عدالتی، فقر و خشونت دامن می‌زند. ساختارهای اقتصادی و سیاسی ناعادلانه، تبعیض و نبود دسترسی به منابع و فرصت‌ها، از عوامل اصلی این نابرابری‌ها هستند.

این چالش‌ها به هم پیوسته‌اند و نیازمند راه‌حل‌های جامع و هماهنگ هستند. برای تسریع در تحقق

اگرچه رشد و گسترش آموزش عالی امری متعارف در بسیاری کشورهاست، وضعیت کشورهای کاملاً توسعه‌یافته و در حال توسعه در این زمینه متفاوت است.

(Altbach et al., 2009)

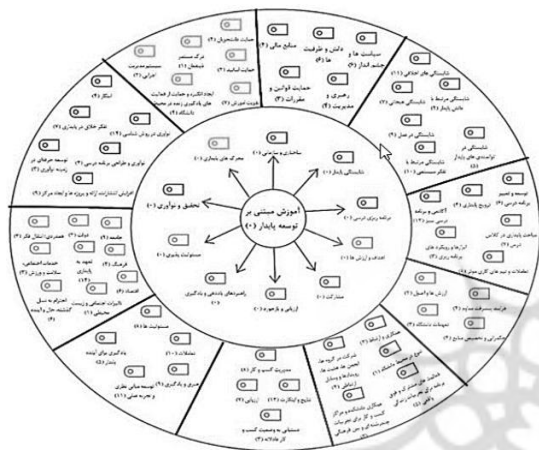
توسعه پایدار در راستای سند تحول و تعالی دانشگاه آزاد اسلامی

تدوین سند تحول و تعالی دانشگاه یکی از کاملترین برنامه‌هایی است که توانسته، نقشه راه کاملی را برای دست یافتن به توسعه پایدار و همه‌جانبه‌فراروی روسای واحدهای دانشگاهی فراهم کند. با توجه به ارتباط تنگاتنگ موضوع پژوهش با عناوین مطرح شده در سند دانشگاه اسلامی به اختصار مطالب منتخب سند دانشگاه اسلامی حضورتان ارائه می‌گردد.

مصوبه «سند دانشگاه اسلامی» که در جلسه ۷۳۵ مورخ ۱۳۹۲/۴/۲۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی و براساس مصوبه شورای اسلامی شدن دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی به تصویب رسیده است.

دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی هر جامعه، معرف بالاترین سطح از تفکر و علم آن جامعه محسوب می‌شوند و اصول جهان‌بینی و نظام اعتقادی و ارزشی جامعه را در خود متجلی می‌سازند و با تربیت متفکران و دانشمندان و مدیران آینده در جهت بخشیدن به حرکت‌های گوناگون فکری، اعتقادی، فرهنگی و سیاسی جامعه مؤثر واقع می‌شوند. از اینجا می‌توان گفت که دانشگاه‌های مختلف جهان، علاوه بر اشتراکاتی که به اعتبار دانشگاه بودن، با یکدیگر دارند، به اعتبار تعلق به جوامعی با بینش‌ها و ارزش‌های مختلف، واجد خصوصیات هستند که آنها را از یکدیگر متمایز می‌سازد. پیرو بیانات رهبر انقلاب و براساس مصوبه جلسه ۴۰۲ مورخ ۱۳۷۶/۵/۱۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای اسلامی شدن مراکز آموزشی به منظور تدوین، راهبری نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های لازم برای اسلامی شدن دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی با عنایت به دیدگاه‌های مقام معظم رهبری تشکیل شد. بر اساس آیین‌نامه شورای اسلامی شدن دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی، مصوب جلسه ۴۲۴ مورخ ۱۳۷۷/۵/۱۳

نتیجه رسیدند که مد نظر قرار دادن این ابعاد در سیستم آموزش عالی در جهت کیفی سازی آموزش از طریق توانمندسازی دانشجویان برای تفکر و عمل به شیوه‌های پایدار و آینده نگر بر شکل گیری جامعه پایدار نقش دارند و نتیجه‌ی آن پیشرفت توسعه‌ی انسانی پایدار، یادگیری دانش، یادگیری برای زیستن و زندگی با هم و یادگیری انجام دادن کار برای کمک به خود و جامعه جهانی سازنده می‌باشند.

الگوی مفهومی آموزش برای توسعه پایدار در مؤسسات آموزش عالی: رویکردی برای آموزش بین رشته‌ای مؤثر برای توسعه پایدار (۲۰۲۴)

الیوت موکسی و همکاران (۲۰۲۴) در پژوهشی بنام الگوی مفهومی آموزش برای توسعه پایدار در مؤسسات آموزش عالی براساس ادبیات موجود برای پیشنهاد یک رویکرد ترکیبی برای پیاده‌سازی ESD در HEI، با تمرکز بر نقش میان‌رشته‌ای در این فرآیند پرداخته‌اند. مشارکت اصلی این مطالعه، ارائه چارچوبی از یک رویکرد چندجانبه و تطبیقی به میان رشته‌ای در ESD در HEI و روش‌های عملیاتی برای اجرای اثربخش آن است. پیامدهای این کار بسیار گسترده است. توسعه یک رویکرد موفق به ESD برای اطمینان از اینکه نسل‌های آینده به خوبی برای مقابله با چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی زمان خود مجهز هستند، ضروری است. دادن ابزارهایی برای ارتقای اثربخشی برنامه‌های ESD

اهداف و حفاظت از سیاره، راهکارهای چندوجهی و هماهنگ ضروری است. (حسین نژاد، زنده‌اند، ۱۴۰۳)

این راهکارها شامل: افزایش توسعه و سرمایه‌گذاری‌های مالی، به ویژه در کشورهای در مناطق آسیب پذیر، توسعه و اجرای سیاست‌های مؤثر و پایدار، تقویت همکاری‌های بین‌المللی و انتقال فناوری‌های سبز، حمایت از نوآوری و توسعه تکنولوژی‌های پایدار، ترویج آموزش و آگاهی عمومی، تغییر الگوی مصرف و تولید و مشارکت فعال بخش خصوصی و جامعه مدنی است.

وضعیت تحقق SDGs را در زمینه‌های مختلف نشان می‌دهد، تسریع در تحقق این اهداف، نیازمند سرمایه‌گذاری‌های مالی، همکاری‌های بین‌المللی و سیاست‌های پایدار است. چشم‌انداز آینده به اقدام فوری و هماهنگ جهانی بستگی دارد تا اهداف توسعه پایدار تا سال محقق شوند. (حسین نژاد، زنده‌اند، ۱۴۰۳)

الگوهای مبتنی بر توسعه پایدار

طراحی الگوی آموزش مبتنی بر توسعه پایدار در آموزش عالی (۱۴۰۳)

باقری مجد و همکاران (۱۴۰۳)، در پژوهشی به بیان نمونه‌اند که ادغام اهداف توسعه پایدار از طریق روش‌های پایدار یاددهی و یادگیری در سیستم آموزش عالی برای بهبود جامعه‌ی انسانی و جهان غیرانسانی نقش بسزایی دارد. به این جهت هدف تحقیق را طراحی الگوی آموزش مبتنی بر توسعه پایدار در سیستم آموزش عالی در نظر گرفته‌اند.

یافته‌های تحقیق مطابق با مطالعه فراترکیب که در جامعه مجلات معتبر ملی و بین‌المللی از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۴ اجرا شد و تعداد ۱۸۷ مقاله به عنوان نمونه مورد بررسی قرار گرفت نشان داد که آموزش مبتنی بر توسعه پایدار در ابعاد ساختاری سازمانی، شایستگی پایدار، برنامه‌ریزی درسی، اهداف و ارزش‌ها، تحقیق و نوآوری، مشارکت، مسئولیت‌پذیری، راهبردهای یاددهی یادگیری، محرک‌های پایداری، ارزیابی و بازخورد مورد توجه مطالعات ملی و بین‌المللی بوده است. در نهایت به این

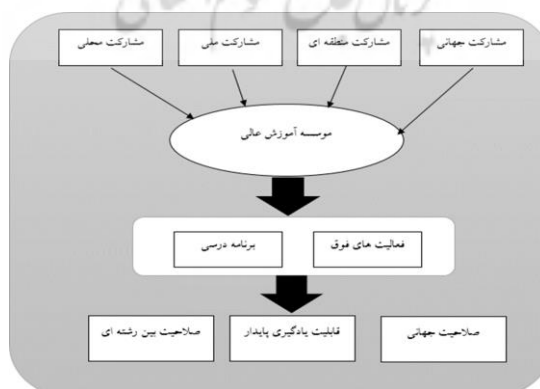
خود به HEI و سایر بازیگران گامی ضروری در اجرای توسعه پایدار در سطح جهانی است.

الگوی بهینه سازی آموزش عالی برای توسعه پایدار از طریق طراحی و اجرای برنامه مشارکت جهانی (۲۰۲۳)

مؤسسات آموزش عالی باید اشکال آموزش و یادگیری را غنی کنند و اشکال نوآورانه و متنوع آموزش را تا حد امکان کشف کنند. این مطالعه همچنان دارای محدودیت‌هایی است، مانند دسترسی محدود به تعدادی از اسناد رسمی یونسکو و استفاده از تنها یک مطالعه موردی. با این وجود، یافته‌های این مطالعه و مدل اجرای پیشنهادی برای HESD هنوز معنی‌دار هستند، علاوه بر این، بر اساس مدل، ایجاد یک سیستم ارزیابی HESD به منظور ارتقای مؤسسات آموزش عالی برای تمرین مؤثرتر ESD خواهد بود.

لیو و همکاران (۲۰۲۳)، با ارائه الگوی بهینه سازی آموزش عالی برای توسعه پایدار از طریق طراحی و اجرای برنامه مشارکت جهانی، بر اساس مطالعه موردی و ویژگی‌ها این مطالعه یک مدل عملیاتی را پیشنهاد می‌کند که بر اساس آن باید بر برنامه درسی تمرکز کرد و فعالانه فعالیت‌های مختلف فوق برنامه را برای پرورش و ارتقای شایستگی بین رشته‌ای، توانایی یادگیری مادام‌العمر و شایستگی جهانی دانش‌آموزان مورد بررسی قرار گیرد. بر اساس این مدل، مؤسسات آموزش عالی باید محتوای دروس را غنی کنند و مفهوم توسعه پایدار را به صورت جامع آموزش دهند که می‌تواند حول چهار بعد ESD انجام شود.

پژوهش حاضر از نظر اهداف کاربردی است زیرا هدف این پژوهش توسعه دانش کاربردی در یک زمینه خاص (دانشگاه آزاد اسلامی) است، از نظر داده ها از نوع آمیخته اکتشافی (کیفی و کمی) است از نظر ماهیت و نوع مطالعه الف) در بعد کیفی از نوع داده بنیاد (استراوس و کوربین) روش گردند تئوری است و ب) در بعد کمی از نوع پیمایشی مقطعی است. جامعه آماری بخش کیفی پژوهش حاضر خبرگان این حوزه بودند که در دو دسته انتخاب شدند.

خبرگان دسته اول را اساتید دانشگاهی با مرتبه دانشگاهی دانشیار به بالا که صاحب اندیشه و مقالات در زمینه مورد پژوهش می‌باشند و خبرگان دسته دوم را مدیران و اساتید دانشگاه آزاد اسلامی استان تهران تشکیل داد. روش نمونه گیری پژوهش حاضر مشتمل بر دو بعد زیر است: الف) کیفی: برای تعیین نمونه های این پژوهش و تعیین این گروه از خبرگان از روش نمونه گیری هدفمند استفاده شد. در این پژوهش بر اساس روش نمونه گیری آگاهانه از نوع هدفمند، تعداد ۱۸ نفر خبره و متخصص با مدرک دکترای تخصصی تشکیل داد. ب) بخش کمی: جهت محاسبه حجم نمونه از یکی از پر کاربرد ترین روشها یعنی حجم نمونه بر اساس جدول مورگان استفاده شد. لذا بر همین اساس، تعداد ۳۴۱ نفر از اساتید و اعضا هیئت علمی و مدیران آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی که به روش تصادفی- طبقه ای انتخاب شدند استفاده شد. واحدهای علوم و تحقیقات، تهران مرکز، تهران شمال، تهران جنوب، تهران شرق، تهران غرب در این پژوهش همکاری کردند. ابزار مورد استفاده در این تحقیق پرسشنامه و مصاحبه بوده است.

ابزار پژوهش، یک فرم مصاحبه نیمساختاریافته میباشد که براساس کدگذاری باز و کدگذاری محوری به دست آمد و سپس خبرگان، از طریق کدگذاری انتخابی با مصاحبه و بارش فکری بر روی خبرگان اجرا کردند و پس از اشباع نظری، ابعاد مؤلفه ها و شاخصها نهایی شد. مجدداً

الگو براساس ابعاد، مؤلفه ها و شاخص ها ترسیم و خبرگان آنها را تأیید و اعتباریابی کردند. اعتبار و روایی ابزار سنجش به مدد اجماع سه سویه به دست آمد. همچنین روشهای گردآوری اطلاعات از طریق مطالعه عمیق کلیه تئوریها، مدلها، یافته ها، الگوها، پژوهشها اعم از ملی و جهانی انجام شد و سپس از طریق اجرا کدگذاری باز و بعد از آن اجرای کدگذاری محوری به منظور مقوله بندی شاخص ها در قالب ابعاد و مؤلفه ها و در مرحله بعدی، این مهم به صورت یک فرم مصاحبه نیمه ساختاریافته تنظیم شد و از طریق مصاحبه عمیق فن دلفی و بارش فکری به مدد خبرگان و استمرار آن تا اشباع نظری دست یافته و در پایان منجر به احصای الگو، ابعاد، مؤلفه ها و شاخص ها توسط خبرگان گردید. روش تجزیه و تحلیل داده ها به مدد روش کیفی، طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شد.

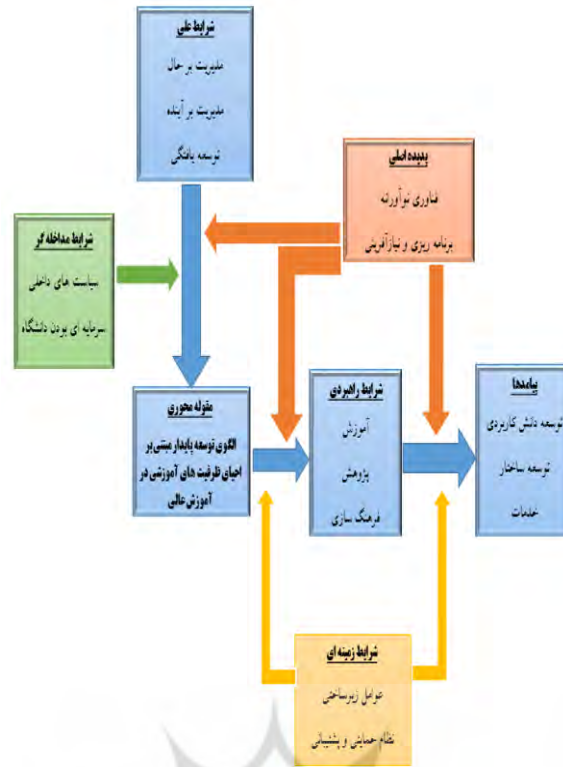
تجزیه و تحلیل داده ها:

تجزیه و تحلیل دادههای بخش کیفی طی چهار مرحله انجام شد:

الف- کدگذاری باز: در این مرحله، شاخص ها به مدد مطالعات ملی و جهانی و مصاحبه با خبرگان احصا شد.
ب- کدگذاری محوری: در این مرحله ۲ بعد به مدد مصاحبه با خبرگان، احصا شد. شایان ذکر است که به منظور جلوگیری از طولانی شدن متن مقاله، از ذکر جدول کدگذاری باز و محوری خودداری شده است.
ج- کدگذاری انتخابی: در این مرحله که توسط خبرگان انجام شد در مجموع برای الگوی توسعه پایدار مبتنی بر احیای ظرفیتهای آموزشی در آموزش عالی به ترتیب اولویت ۶ بعد ۱۵، مؤلفه و ۱۱۶ شاخص، نهایی گردید.

یافته های تحقیق:

یافته های مربوط به سؤال اصلی پژوهش:
الگوی توسعه پایدار مبتنی بر احیای ظرفیت های آموزشی در آموزش عالی در دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران کدام است؟

شکل ۱- الگوی توسعه پایدار مبتنی بر احیای ظرفیت‌های آموزشی در آموزش عالی در دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران

نیاز محققین زمینه را برای ورود به مرحله بعد آماده می کند.

بحث و نتیجه گیری:

یکی از چالش های اساسی پیش روی آموزش عالی، داشتن منبع درآمد است. رشد اقتصادی یک پدیده پذیرفته شده در صنعت جهانی است. کشورهای مختلف جهان هم اکنون برای بالا بردن تراز بهره وری ملی، صنعتی، بازرگانی و آموزشی خود پیگیرانه تلاش می کنند و می کوشند تا از راه ساز و کارهای کارآمد مدیریتی سبب بالا رفتن تراز مالی و اقتصادی شوند. افزایش فشارهای خارجی از سوی قانونگذاران، سیاستمداران و مردم بر دانشگاه ها باعث شده است که دانشگاه ها در جستجوی راه هایی به منظور کاهش هزینه ها، استفاده بیشتر از منابع موجود و سرانجام ارتقاء سطح بهره وری باشند. به همین جهت پرداختن به توسعه پایدار به عنوان راهکاری جهت کاهش هزینه ها و استفاده بهینه از منابع و امکانات از اهمیت خاصی برخوردار است. در این راستا بررسی مقوله توسعه پایدار به عنوان هسته اصلی نظام آموزش عالی اهمیت پیدا می کند. به این منظور مطالعه توسعه پایدار در دانشگاه های آزاد اسلامی می تواند به عنوان گامی به سوی ارتقاء کیفیت در نظام آموزش عالی به ویژه در سطح دانشکده ها و گروه های آموزشی تلقی شود. برای تحقق این منظور ابتدا لازم است ابعاد و مؤلفه های توسعه پایدار شناسایی شوند و سپس با مدیریت و برنامه ریزی مناسب زمینه بهبود و ارتقاء توسعه پایدار و به تبع آن کیفیت آموزش های دانشگاهی فراهم شود. با توجه به آنچه گفته شد مطالعه مقوله توسعه پایدار در آموزش عالی از اهمیت بسزایی برخوردار است. برنامه ریزی مناسب برای ارتقاء توسعه پایدار در وهله اول نیازمند شناسایی عوامل موثر بر آن است. مفهوم توسعه پایدار در آموزش عالی، مفهومی پیچیده است و اندازه گیری آن دشوار است. حتی برخی عقیده دارند که رشد و توسعه اقتصاد در آموزش با تحقق توسعه پایدار امکان پذیر نیست. در این پژوهش کوشش شده است پس از بیان مفهوم عام توسعه پایدار، به بررسی

در نهایت بر اساس ادبیات نظری، مصاحبه با خبرگان امر و پرسشنامه اساتید و خبرگان دانشگاه های آزاد شهر تهران، الگوی نظری پژوهش طراحی گردید. در این الگو ابتدا میزان تاثیر ابعاد بر یکدیگر مورد بررسی قرار گرفتند. این عوامل به شش متغیر (روش گزندتئوری) طبقه بندی شده است و بر اساس مرور ادبیات نظری پژوهش و نظرسنجی از خبرگان این عوامل بر اساس ترتیب در الگو قرار گرفتند و در نهایت برای ۶ بُعد ۱۵ مولفه ۱۱۶ شاخص شناسایی گردید. شکل زیر الگوی مفهومی توسعه پایدار مبتنی بر احیای ظرفیت های آموزشی در آموزش عالی در دانشگاه آزاد اسلامی شهر تهران را نشان می دهد.

همانطور که از الگوی استخراج شده بر می آید بر اساس نتایج بدست آمده از تحلیل های کمی می توان دریافت برای رسیدن به اندیشه و نگرش توسعه پایدار در هر دانشگاهی اول باید دانشگاه مورد نظر (آزاد اسلامی) دارای انگیزه و علت برای ورود به این عرصه باشد که در الگوی فوق مولفه های مدیریت بر حال، مدیریت بر آینده و توسعه یافتگی از این نوع عوامل انگیزشی (علی) هستند. پس از به وجود آمدن این عامل ها محققین برای استقرار و ایجاد توسعه پایدار باید عوامل مداخله گر که حکم تهدیدکننده های یک دانشگاه هستند را به فرصت تبدیل کند در اینجا محقق پس از شناسایی عوامل مداخله گر در الگو با تغییر آنها به عوامل کنترل شونده آنها را به فرصتی برای الگو تبدیل کرد که این عامل شامل تغییر سیاست های داخلی و سرمایه ای بودن دانشگاه ها است. در گام سوم محقق به دنبال کاربرد راهبردهای موجود برای رسیدن به هدف یعنی ایجاد توسعه پایدار در آموزش عالی است که این راهبردها شامل تقویت آموزش، پژوهش و فرهنگ سازی می باشد. همچنین دو عامل پدیده محوری و زمینه سازها نیز مانند عوامل سیال در تمام مراحل الگو وجود دارند زیرا نمی توان آنها را در یک مسیر طبقه بندی نمود عوامل پدیده ای جزء لاینفک الگو هستند که هم بر مسیرهای الگو تاثیر می گذارند و هم از آن تاثیر می پذیرند و در نهایت عوامل زمینه ساز در هر مرحله از الگو به فراخور

اکبری، ع.، حسینی، م.، و رضایی، ب. (۱۴۰۱). نقش سیاست‌های آموزش عالی در تحقق برنامه‌های توسعه پایدار. فصلنامه سیاست‌گذاری آموزش عالی، ۲۵(۲)، ۴۵-۶۰.

کریمی، م.، و عنایتی، الف. (۱۴۰۱). ارائه مدل نقش نظام آموزش و پرورش در توسعه پایدار با رویکرد الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت. فصلنامه آموزش و توسعه پایدار، ۸(۲)، ۵۷-۷۴.

موسوی، ن.، رضایی، م.، و حسینی، ع. (۱۴۰۰). ارائه مدلی برای ارتقای نقش دانشگاه‌ها در توسعه پایدار. فصلنامه مدیریت و توسعه پایدار، ۱۲(۳)، ۴۵-۶۰.

سرزهی، م. (۱۴۰۰). بررسی نقش برنامه‌ریزی درسی در دستیابی به توسعه پایدار. فصلنامه پژوهش‌های توسعه پایدار آموزشی، ۱۵(۲)، ۸۸-۱۰۲.

شاعری، س.، و رزقی، م. (۱۴۰۰). ارائه مدل توسعه پایدار مبتنی بر تعالی آموزش کارآفرینی مراکز آموزش جهاد کشاورزی. فصلنامه مدیریت آموزش کشاورزی، ۱۰(۴)، ۳۰-۴۵.

مهدوی، ر. (۱۳۹۹). بررسی کارایی آموزش عالی ایران در راستای دستیابی به توسعه پایدار. فصلنامه پژوهش‌های آموزشی و توسعه پایدار، ۸(۲)، ۵۵-۷۰.

زکی خانی، ح.، و همکاران. (۱۳۹۹). بررسی اثر ظرفیت‌سازی سازمانی بر یادگیری پایدار با میانجی آموزش چندرسانه‌ای و نوآوری آموزشی در دانشکده‌های تربیت بدنی منتخب کشور. فصلنامه پژوهش در علوم تربیتی و توسعه انسانی، ۷(۳)، ۱۱۰-۱۲۵.

Moksi, E. (2024). Title in original language [Translated title] [Type, University]. Repository. URL

Rasli, A., Fei, Z., Abas, I. H., Tee, M., Prestianawati, S. A., Lajuma, S., & Yusof, R. (2024). A framework for higher education institutions sustainability: A

آن در حوزه آموزش عالی و حیطة آموزش پرداخته شود. تاکید اصلی این پژوهش بر بررسی چالش‌های پیش روی مدیران، سیاست‌گذاران و پژوهشگران آموزش عالی در خصوص توسعه پایدار در آموزش عالی است.

با انجام این پژوهش قصد در ارائه تغییراتی در سیاست‌های نظام آموزش عالی در جهت تحقق توسعه پایدار داشته‌ایم. در نهایت با شناسایی مولفه‌ها و شاخص‌های توسعه پایدار در نظام آموزش عالی، الگو نظری اولیه را طراحی نمودیم. این الگو دارای ۶ بُعد و ۱۵ مولفه و ۱۱۶ شاخص بود.

منابع و ماخذ:

رحیمی، ع.، و نادری، ف. (۱۴۰۴). ارائه الگوی توسعه پایدار در آموزش عالی با تأکید بر حکمرانی دانشگاهی. فصلنامه سیاست‌گذاری علم و فناوری، ۱۶(۱)، ۵۵-۷۸.

مومنی، م.، و احمدی، س. (۱۴۰۳). تحلیل ابعاد دانشگاه پایدار در نظام آموزش عالی ایران با رویکرد آینده‌پژوهی.

پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۳۰(۲)، ۹۱-۱۱۴. باقری‌مجد، م.، و همکاران، ۱۴۰۳. طراحی الگوی آموزش مبتنی بر توسعه پایدار در سیستم آموزش عالی. فصلنامه مطالعات آموزش عالی ایران، ۱۵(۳)، ۴۵-۶۷.

کاظمی‌اسفه، ز.، قادری، م.، و عصاره، ع. (۱۴۰۲). الگوی مفهومی برنامه درسی آموزش عالی مبتنی بر توسعه پایدار. پژوهش‌های برنامه‌ریزی درسی، ۲۰(۷۶)، ۱۸۱-۱۹۸.

جعفری، م. (۱۴۰۲). تدوین الگوی دانشگاه سبز پایدار برای آموزش عالی. فصلنامه مطالعات مدیریت سبز، ۱۰(۳۸)، ۷۰-۸۵.

جعفری کارافستانی، ع.، رضایی، م.، احمدی، س. (۱۴۰۱). ارائه یک الگوی پارادایمی توسعه آموزش عالی پایدار در دانشگاه‌های دولتی مازندران. فصلنامه پژوهش‌های مدیریت آموزشی، ۱۲(۳)، ۴۵-۶۳.

- Drajenska, A., et al. (2022). Higher education initiatives for sustainable development and transformative approach. *Journal of Educational Innovation and Research*, 18(4), 567-582
- Caniglia, G., et al. (2018). The glocal curriculum: Higher education's expanded collaboration with global educational systems and integration of indigenous frameworks for sustainable development. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 19(5), 894-912
- Wiek, A., Withycombe, L., & Redman, C. L. (2015). Enhancing educational competencies in higher education for sustainable development. *Sustainability Science*, 10(4), 497-508
- Redcorn, A. (2020). Unlocking governance potential: An effective educational capacity-building model for Indigenous nations [Unleashing governance potential: An efficient educational capacity-building model for Indigenous countries]. *Journal of Indigenous Education Development*, 15(2), 45-67
- Nair, S. S., et al. (2020). Reviving education through problem-based learning practices: A social innovation: A global analysis. *Journal of Sustainability and Social Change*, 10(3), 112-130
- Franco, I., et al. (2019). Higher education for sustainable development: Global trends and institutional challenges. *Sustainability*, 11(16), 4361
- multimethod study. *Journal of Infrastructure Policy and Development*, 8(5), 3566.
- Leal Filho, W., Salvia, A. L., Paço, A., Anholon, R., Gonçalves Quelhas, O. L., & Rampasso, I. S. (2024). Sustainable development goals and higher education: Trends, gaps and future research directions. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 25(2), 312-329
- Ziyadik, F., & Fadiwa, A. (2024). A study focusing on components of academic sustainability. *Journal of Higher Education Sustainability*, 8(1), 30-45
- Malek, A. (2024). Reviving education through the TAC model for targeted milestones. *Journal of Educational Innovation*, 15(2), 112-130
- Hoang, T. T., Bui, B. B., & Pham, B. T. (2024). The role of higher education in achieving sustainable development goals: A study evaluating motivation and capacity of Vietnamese institutions. *Journal of Sustainable Higher Education*, 12(3), 45-60.
- Liu, X., et al. (2023). Optimizing higher education for sustainable development through design and implementation of a global partnership program. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 24(5), 1023-1040.
- Sanathane, T. (2023). Reviving higher education curriculum through artificial intelligence approaches. *Journal of Educational Technology and Innovation*, 15(4), 205-222
- Crawford, J., & Kifuentz, P. (2022). Investigating sustainability in higher education during the COVID-19 pandemic. *Sustainability in Higher Education Review*, 8(2), 45-63